

TEMP

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

EPIDEMI HISTORIE

EPIDEMIHISTORIE

Niels Brimnes og Jakob Bek-Thomsen

Den amerikanske miljøhistoriker J.R. McNeill (1954-) argumenterede i sit hovedværk, *Something New Under the Sun* (2000), for, at vi skulle supplere de klassiske historiske undersøgelser af politiske og økonomiske idéer med studier af idéer om miljøet, fordi vores historie fra 1970'erne og frem i stigende grad vil udspille sig i en miljømæssig kontekst. Måske kan det samme siges om sygdomme og epidemier efter 2020? Sygdomme og særligt epidemier har længe været et frugtbart prisme for studier af fortiden, hvor udbrud og bekæmpelse både former samfund og fortolkes i en grad, som efterlader sig markante historiske aftryk. Covid-19-pandemien har kun øget opmærksomheden på sygdomme som indgang til historiske analyser af samfund og kulturer. Et forskningsfelt, der krydser det biologiske og det historiske, kalder samtidig på en udvidelse af det metodiske arsenal og en åbning mod det interdisciplinære rum. Kombinationen af f.eks. mikrobiologiske og historiske studier har tidligere givet anledning til spændende nye forklaringer og banet vejen for nye spørgsmål til, hvordan sygdomme som pest, spedalskhed og ebola har påvirket de samfund og de mennesker, som er blevet ramt.¹

Det centrale spørgsmål, som stilles i dette temanummer om epidemier, lyder: Hvordan kan historie og epidemiologi berige hinanden i vores bestræbelse på at forstå spillet mellem sygdom og samfund i fortid og nutid? Vi er ikke i tvivl om, at et samarbejde mellem disse umiddelbart meget forskellige videnskabelige discipliner kan åbne for betydelige indsigter. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan det gøres bedst og mest frugtbart?

Derfor præsenterer *Temp* i samarbejde med det tværfaglige forskningscenter på Roskilde Universitet, *PandemiX*, 11 artikler, der på meget forskellige måder tematiserer forholdet mellem epidemiske sygdomsforløb, sygdomsopfattelse, sygdomsbekæmpende interventioner og historisk udvikling. Kronologisk spænder analyserne fra Den Sorte Død i 1300-tallet til covid-19-pandemien. Geografisk er fokus altovervejende Danmark. Artiklernes tilgange og udgangspunkter er ikke begrænset til specifikt epidemiologiske eller klassisk historiefaglige metoder til forgangne sygdomsforløb – der trækkes også på indsigter og teoridannelser fra discipliner som genetik og politologi – men alle bidrag kredser omkring, hvordan forholdet mellem 'sygdom' og 'samfund' kan tematiseres og analyseres. Vi kommer vidt omkring og tegner et mangfoldigt billede af et tværfagligt felt, vi kunne kalde historisk epidemiologi eller måske bare epidemihistorie.

Man kan organisere de mangfoldige analyser af forholdet mellem sygdom og samfund efter, hvad det egentlig er, de forsøger at frembringe ny viden om: sygdommen

1 Se f.eks. Green (red.): *Rethinking the Black Death*.

eller det samfund, den udspillede sig i. Bruger vi data fra fortiden til at opnå en bedre forståelse af sygdomme og epidemier: Hvordan de opstod, hvordan de spredte sig, hvordan de kunne – eller ikke kunne – imødegås? Eller bruger vi fortidens biologiske dramaer til at opnå mere indsigt i magtforhold, forestillingsverdener og konfliktmønstre i de samfund, der måtte forholde sig til og prøve at imødegå disse dramaer? I det første tilfælde bliver fortiden et redskab til at forstå sygdomme. I det andet tilfælde bliver sygdomme et redskab til at forstå fortiden. Det er naturligvis en grov og forenklet modstilling, og bidragene i dette temanummer repræsenterer da også mange interessante og frugtbare mellemformer. Alligevel er det nok ikke helt forkert at sige, at det overvejende er epidemiologerne, der stiller den første type spørgsmål, mens det overvejende er historikerne, der stiller den anden. Pointen er, at denne forskel i fokus ikke udelukker et frugtbart samarbejde.

FORTIDEN SOM EPIDEMIOLOGERNES DATABANK

Den mest opsigtsvækkende måde at anvende viden om fortidens sygdomsforløb på er, hvis den kan bruges til at håndtere aktuelle sundhedskriser. Under covid-19 blev den store influenza, der hærgede hele verden i årene omkring 1920 – også kendt som Den Spanske Syge – et flittigt benyttet historisk referencepunkt i bestræbelsen på at forstå, eller måske endda forudsige, hvordan den aktuelle pandemi udviklede sig. På videnskab.dk kunne man således i 2020 læse en artikel med den karakteristiske titel ”Den spanske syge, svineinfluenza, SARS og MERS kan hjælpe os med at forstå Covid-19”. To år senere stillede epidemiolog og leder af *PandemiX* Lone Simonsen spørgsmålet: ”Hvor længe skal vi egentlig leve med Corona?” Og hun svarede straks: ”Det kan historien give os et fingerpeg om.”² Præmissen for denne tilgang er, at epidemiernes historie sandsynligvis gentager sig, og at virusbårne pandemier typisk følger det samme overordnede mønster. Tilgangen findes også i den historiske faglitteratur. Da *Journal of Global History* i 2020 udgav et temanummer med titlen ”Pandemics that changed the world: historical reflections on Covid-19”, gav en af artiklerne et globalt perspektiv på Den Spanske Syge med henblik på at bidrage til en bedre forståelse af covid. Historikere er normalt forbeholdne over for forenkledte historiske paralleller, og vi advarer som regel mod at tro, at historien gentager sig i simpel forstand. Men efter at have taget de nødvendige forbehold skrev forfatterne: ”The goal of this article is to demonstrate how a global perspective can enrich our understanding of the influenza-18 pandemic and how this can also contribute to our understanding of the ongoing COVID-19 pandemic.”³ Forfatternes forhåbning er altså et både-og fremfor et enten-eller. Ved at anvende nyere globalhistoriske tilgange i studiet af fortidens epidemier frembringes ikke bare ny viden og forståelse af den fortid, men også en ny og måske bedre forståelse af vores egen samtid. I forlængelse heraf er det værd at bemærke, at en af bidragyderne til dette nummer, Poul Duedahl, i sin just udgivne bog *Historie* i serien Tænkepauser netop bruger muligheden for at forstå pandemiske sygdomsforløb gennem historiske under-

2 Amundsen: ”Den Spanske Syge”; Simonsen: ”Den Spanske Syge”.

3 Chandra m.fl.: ”Connectivity and seasonality”, 408-420.

søgelse som det afsluttende og eksemplariske vidnesbyrd om historiefagets relevans og betydning. Han skriver: "(...) da historien viser, at netop pandemier er kriser, der vender tilbage, bare i nye forklædninger, giver det mening at forberede sig ved at studere, hvorfor de opstår, og hvad vi gjorde sidst."⁴ Historiefaget fremstår her i sjælden grad nyttigt, fordi det kan træde i epidemiologiens tjeneste og sammen med denne levere værdifulde data om epidemiiske sygdomme til samtiden.

Dette nummer af *Temp* rummer ingen bidrag, der så direkte leverer instrumentel viden til aktuelle epidemiologiske problemstillinger; men det rummer en række bidrag, hvis formål er at opnå mere præcis viden om fortidige sygdomsforløb. Det gælder for to af nummerets tre bidrag om Den Sorte Død. I artiklen "Pest i pattedyr og parasitter" er det David Miedzianogoras ærinde at gøre opmærksom på en række nyere analyser, der med udgangspunkt i genetik, epidemiologi og matematisk modellering tilbyder en udvidet forståelse af pestens smitteveje i middelalderen. Den viden forbigås ofte af historikere, som derfor har en mangelfuld forståelse af "den biologiske kontekst, der dannede baggrund for Den Sorte Død". Også Mette Dahl og Mads Perner sætter i deres case-studie af 1600-tallets pest og dysenteriudbrud i et sønderjysk sogn sygdommene i centrum. De ønsker at bestemme de to sygdommes "sociale og geografiske udtryk" og kan – om end på et spinkelt materiale – konkludere, at hvor dysenteri ramte bredt og regulært, ramte pesten skævt og snævert. Dahl og Perners artikel er således en kortlægningsøvelse, der skal give os mere præcis viden om de to sygdommes epidemiologi i et forindustrielt bondesamfund.

Nummeret rummer også to bidrag – begge forfattet af forskere med tilknytning til *PandemiX* – som eksplicit tager udgangspunkt i matematisk modellering og drøfter dens muligheder for at skabe mere præcis viden om fortidige epidemier. I artiklen "Matematisk modellering som historisk værktøj" undersøger Andreas Eilersen en markant ændring i koppesygdommens dynamik i anden halvdel af 1700-tallet. Adskilte og relativt voldsomme udbrud afløses af en tilstand, hvor kopper bliver endemiske, og udbruddene mindre dramatiske. Han sandsynliggør matematisk, at dette mønster kunne skyldes variolation; en praksis, som gik forud for Jenners vaccine, hvor man podede raske med en lille mængde svækket koppematerie. Rasmus Kristoffer Pedersen følger op på denne tilgang ved med mæslingeudbrud i 1800-tallet som eksempel at vise, at mæslinger spredtes med forskellig hastighed i større og mindre byer, ligesom hans artikel demonstrerer, hvordan man kan interpolere medicinalindberetningernes månedlige dødstal, så de optræder som daglige dødsfald. Det giver naturligvis en mere præcis forståelse af det epidemiiske forløb. De to bidrag illustrerer, at matematisk modellering tilbyder historikeren viden, som hun ikke kan finde i det historiske kildemateriale samt viden til at opstille og teste nye historiske hypoteser på nye såvel som gamle problemstillinger. Når det gælder variolation, kan man endda sige, at matematikken udfordrer kilderne. Den sandsynliggør, at variolation har været ganske udbredt i Danmark, selv om de samtidige kilder er tavse herom. Skal historikeren tro på den matematiske model eller på samtidens ufuldstændige kildemateriale?

4 Duedahl: *Historie*, 58.

Det sidste bidrag, der sætter viden om sygdommen i centrum, er Poul Duedahls artikel ”De næseløse”. Duedahl argumenterer for, at ”folkesyfilissen”, der gav patienter sår og misdannelser på kønsorganerne og i ansigtet, og som i den medicinske litteratur er blevet betragtet som én sygdom, i virkeligheden er to forskellige lidelser. Duedahl foreslår, at de patienter, der havde misdannelser i ansigtet, i stedet led af den mystiske sygdom, der i Norge kendtes som radesyge. Duedahl sandsynliggør dette gennem læsning af klassiske historiske kilder og serverer dernæst problemstillingen til DNA-forskningen, der bør kunne afgøre sagen, hvis humant materiale kan skaffes. Bidraget er imidlertid også interessant for den analyse, som det ikke indeholder. Duedahl bemærker nemlig, at folkesyfilissen – uanset om den var en eller flere sygdomme – er værd at undersøge, fordi den er tæt knyttet til fremvæksten af det danske sygehusvæsen. Det ville med andre ord være muligt at bruge folkesyfilissen som en indgang til at studere opbygningen af en central komponent i den danske velfærdsstat, altså benytte sygdommen som udgangspunkt for at studere samfundsmæssige udviklinger. Duedahl fravælger helt åbent den tilgang, der til gengæld optræder i flere af nummerets øvrige artikler.

EPIDEMIER SOM HISTORIKERENS ANALYTISKE PRISME

Anvendelsen af sundhedskriser – ikke mindst dem, der forårsages af epidemier – som dramatiske begivenheder, der synliggør fortidige forestillingsverdener og konfliktmønstre, er et velkendt historiefagligt greb. Et klassisk eksempel er, at Den Sorte Død gav os Boccacios *Dekameron* og dermed et indblik i renæssancens udfordrede forestillingsverden, som vi ellers ikke ville have fået. Selv om pesten er besynderligt fraværende i størstedelen af værket, ligger den som den ufravigelige baggrund for hele den litterære udfoldelse. Anderledes direkte er Samuel Pepys dagbogsbeskrivelser og Daniel Defoes journalistiske rekonstruktion af pestens indtog i London i 1665-1666. Her er epidemien den direkte adgang til opbrud og optøjer, hvor moralske standarder udstilles og afprøves, til smitteundvigelsesstrategier som social afstand og afspritning og til personlige refleksioner over statens rolle sat over for individets frihed.

Et andet og velstuderet eksempel er den tredje pestpandemi, der især hærgede i det globale syd omkring år 1900. Den canadiske historiker Myron Echenberg (1940-2022) brugte pestudbruddene som indgang til at analysere de spændinger og konflikter, som brød frem i en række af de pestramte havnebyer. Det interessante er her, at den samme sygdom – den samme biologiske begivenhed – spillede ind i vidt forskellige kontekster og havde forskellige konsekvenser. I Bombay gav pestudbruddet den indiske nationalistbevægelse vind i sejlene, mens det i Cape Town blev en løftestang for raceadskillelsespolitikken. Med Echenbergs ord tilbyder den tredje pestpandemi historikeren ”a global canvas for the study of urban social history at the dawn of the twentieth century”.⁵

Et tredje eksempel kunne være vaccineskepsis, der naturligvis ikke er direkte

5 Echenberg: ”Pestis Redux”, 433. Se også Echenberg: *Plague Ports*; Snowden: *Epidemics and Society*, 332-56. En kort og formidlende tekst om dette eksempel er Brimnes, ”Når epidemier forandrer verden”.

fremkaldt af en sygdom, men af enten frygten for det biologiske ukendte i vaccinen og de ukendte bivirkninger, som måtte følge med eller af de statslige autoriteters insisteren på netop vaccinen som middel mod en sygdom. Vaccineskepsis bliver derfor et velegnet prisme til at studere meget andet end befolkningens syn på en bestemt vaccine og den sygdom, den skulle beskytte imod, herunder ikke mindst tilliden til de autoriteter, der ønskede eller krævede vaccination.⁶ Det så vi under covid-19-pandemien, og det var en gentagelse af et mønster, vi har set nærmest hver eneste gang, en ny vaccine er blevet udrullet. Fra kopper, over pest til tuberkulose og polio har vi eksempler på modstand mod de vacciner, som blev udviklet. Nogle gange blev modstanden koblet med en politisk dagsorden som f.eks. ønsket om løsrivelse fra briterne i kolonitidens Indien, mens den i 1970'ernes USA også udsprang af en bredere anti-autoritær bevægelse, som inkluderede en del af kvindefrigørelseskampen og retten til at bestemme over ens egen krop. Grundlæggende har alle former for vaccineskepsis indeholdt varierende grader af den samme argumentation, hvor argumentationsstrategien har været at nedtone sygdommens alvor, at tale risikoen ved vaccine op, at fremsætte alternative data og udsagn, som anfægter myndighedernes, at anføre konspiratoriske anklager om en sammen-sværgelse mellem myndigheder, læger og politikere, og at vaccinemodstand handler om noget så fundamentalt som retten til at bestemme over sin egen krop og sine børns kroppe. Det er et mønster, som kan genfindes fra begyndelsen af 1800-tallet og frem til i dag, og som må formodes at indfinde sig, hver gang en ny vaccine udrulles.⁷

Det er karakteristisk for disse tilgange, at historikerne i vid udstrækning benytter det epidemiske sygdomsforløb eller andre typer af sundhedskriser som anledning til at analysere noget andet end selve sygdomsforløbet. De er mindre interesserede i at afklare sygdommens præcise epidemiologi og mere interesserede i at benytte den som en slags fremkaldervæske for andre samfundsmæssige forhold. Det er også i denne tilgang, at epidemiske sygdomsforløb går fra at være overvejende biologiske til også at være sociale – måske endda socialt konstruerede – fænomener. Som den amerikanske sygdomshistoriker Charles Rosenberg (1936-) engang formulerede det: "In some ways disease does not exist until we have agreed that it does, by perceiving, naming, and responding to it."⁸ Vi kan med andre ord ikke forstå en epidemis historiske aftryk, hvis vi ikke medtager samtidens opfattelse af sygdommen, uanset hvor fejlagtig denne opfattelse måtte være for os i dag.

I dette nummer er det Tobias de Fønss Wung-Sungs bidrag, der mest eksplicit repræsenterer den tilgang, hvor epidemisk sygdom bliver et prisme, der åbner for studiet af bredere problemstillinger. I hans bidrag "AIDS angår alle" anvendes aids-epidemien som den katalysator, der bragte spørgsmål om homoseksuelles rettigheder på dagsordenen. Med Wung-Sungs egne ord bidrager analysen til en forståelse af, "hvordan en ny sygdom tvang spørgsmål om livsformer, seksualitet og identitet frem i offent-

6 Den amerikanske historiker Paul Greenough har i forbindelse med studiet af skepsis mod koppervaccinen i Sydasiens præsenteret, at "encounters with government vaccinators are never about immunization alone". Greenough: "Intimidation", 633.

7 Peters og Bek-Thomsen: *Anti*.

8 Rosenberg: "Framing Disease", xiii.

ligheden". Iben Bjørnssons bidrag om statens håndtering af social uro under covid-19 anvender en tilsvarende tilgang, hvor hun med inddragelse af den politologiske sikkerhedsliggørelsesteori gør os klogere på karakteren af det statsapparat, der håndterede social uro gennem de såkaldte uroparagraffer. Det er i princippet ikke så langt fra at bruge pestudbruddet i Bombay i 1896 til at studere karakteren af den britiske imperialismeres statsapparat.⁹

Det er værd at knytte yderligere to kommentarer til Wung-Sungs og Bjørnssons bidrag. For det første er det ikke tilfældigt, at det er i disse artikler om de nyeste epidemier – aids og covid-19 – at den historiske og politologiske tilgang har mindst at sige om sygdommenes ætiologi. Det hænger givetvis sammen med, at historikere og politologer ikke på nogen meningsfuld måde kan bidrage til at forstå sygdommenes *biologiske* karakter. For det andet ser de epidemierne som noget, der synliggør og accelererer eksisterende forhold og spændinger, snarere end de ser dem som noget, der i sig selv skaber historisk forandring. Wung-Sung tilslutter sig således synspunktet, at epidemier også er indikatorer for allerede eksisterende samfundsbevægelser og ofte er med til at gøre det usynlige mere synligt.

Opfattelsen af epidemier som noget, der skaber væsentlig historisk forandring, er dog ikke fraværende i nummeret. Ikke overraskende dukker det synspunkt op i forbindelse med Den Sorte Død. Lars Bisgaard kommer i sit bidrag ind på en diskussion blandt danske og nordiske middelalderhistorikere om, hvorvidt pestudbruddet midt i 1300-tallet udløste eller blot forstærkede en allerede igangværende samfundskrise. Og han slutter sit bidrag med at argumentere for, at pesten var årsag til en svækkelse af kirken. Da Den Sorte Død er en af de voldsomste epidemier, som vi overhovedet kender til, kunne man da også bemærke, at hvis ikke netop denne dramatiske epidemi forårsagede store samfundsmæssige forskydninger, hvilken epidemi skulle da kunne gøre det? Så er der noget mindre drama i Peter H. Iversens analyse af, hvordan en ændret og mere ambitiøs epidemilovgivning i slutningen af 1800-tallet bidrog til at nedbringe antallet af de tilbagevendende mindre epidemiske sygdomsudbrud, der generede den danske landbefolkning. Her er det altså sygdomshåndteringen, der giver anledning til en langsom, men egentlig forandring af befolkningens livsvilkår.

Lægestandens og den medicinske videnskabs forståelse af sygdomme er en klassisk medicinhistorisk synsvinkel, der kombinerer ønsket om at forstå sygdom og samfund. Den vinkel er fremtrædende i to bidrag. I tråd med Rosenbergs moderate socialkonstruktivisme tematiserer Mathias Mølbak Ingholt sammenhængen mellem sygdomsopfattelse og epidemihåndtering i en analyse af mælkeepidemier, først og fremmest difteri, i årtierne omkring år 1900. Ingholt bidrager til at vise, hvordan miasma-teorien fortrængtes af den fremstormende mikrobiologi, og hvordan man gik fra at søge forklaringer i sociale, geografiske og atmosfæriske forhold til at anvende podning som diagnostisk redskab. En lignende forandring i sygdomsopfattelse analyseres i Morten Arnika Skydsgaards artikel om tyfus i midten af 1800-tallet. Her gik udviklingen fra en dynamisk opfattelse af sygdomsforløbet i det enkelte individ til en statisk og af-

9 Se eksempelvis Arnold: "Touching the Body"; Chandavarkar: "Plague panic".

personaliseret opfattelse, som pegede frem mod ”det organbaserede og kvantificerbare sygdomsbegreb”, der skabte øget afstand mellem den syge og lægen. Derfor er den klassiske fortælling om lægevidenskabens stadigt større forståelse af tyfus’ ætiologi ifølge Skydsgaard en forenklet fortælling, som overser datidens mangfoldige forestillinger om den syge krop. Skydsgaards bidrag er nok det mest klassisk videnskabshistoriske i dette temanummer, men det er en analyse, der ønsker at udfordre og nuancere en klassisk fremskridtsfortælling om videnskabens indsigt i biologiske processer.

BEGYNDELSEN PÅ EN DIALOG

Når bidragene til temanummeret her er blevet skematisk modstillet i dem, der primært søger at opnå viden om sygdommenes karakter, deres smitteveje, og hvordan de kan bekæmpes, og dem, der primært søger at forstå de politiske, sociale og kulturelle sammenhænge, der omkransede epidemiske sygdomsforløb, er det ikke for at underminere den tværfaglige bestræbelse. Tværtimod. For det første er det værd at bemærke, at der blandt nummerets bidrag ikke er et skarpt skel mellem epidemiologer og historikere. Blandt de bidragsydere, der søger af raffinere og udvide vores forståelse af sygdomme, er der både folk med baggrund i epidemiologi og klassisk uddannede historikere. For det andet er det vigtigt at pointere, at tværfaglighed er en ambition, endemålet for en proces, der begynder med, at to eller flere hidtil adskilte videnskabelige traditioner mødes. De kommer med hver sin erkendelsesinteresse, med hver sin række af spørgsmål og metoder at angribe det på. Hvis egentlig tværfaglighed nødvendigvis skal være en fuldstændig sammensmeltning af fagligheder, risikerer den at forblive et blålys. Det er derimod et godt udgangspunkt, hvis faglighederne kan tjene som redskaber for hinanden og bidrage til viden og indsigt, som ellers ville forblive urealiseret. Hvis historiefaget kan levere og kvalificere data, der gør epidemiologien i stand til bedre at forstå og forklare epidemiers forløb i fortid og nutid. Og hvis epidemiologien kan præcisere og raffinere historikernes forståelse af de epidemier, som de gerne anvender som prisme for at analysere træk ved de samfund, epidemierne udspillede sig i. Det væsentlige er, at der foregår en meningsfuld samtale.

Dette temanummer kan også ses i lyset af den medicinske antropologi, hvori man orienterer sig mod at nå frem til biosociale analyser. Her udvikles og anvendes analytiske linser, der mindsker afstanden mellem biologi og samfund, og ikke gør den ene til forklaringsramme for den anden.¹⁰ Historikere deler bestræbelsen. Et eksempel er Randall Packards (1945-) analyse af, hvorfor det lykkedes at udrydde kopper, mens den næsten samtidige malariaudryddelseskampagne mislykkedes. Her er det, ifølge Packard, ikke nok at fremanalysere forskelle i kampagnernes politiske kontekst og organisatoriske form. Den klassisk skolede historiker må – naturligvis, fristes man til at tilføje – ud af sin *comfort zone* og inddrage en solid forståelse for sygdommenes meget forskellige mikrobiologiske karakter for at kunne give et tilfredsstillende svar på sit spørgsmål. Når Packard kalder analysen biosocial, er det ikke, fordi analysen ophæver

10 For en introduktion til feltet se Seeberg m.fl.: *Biosocial Worlds*.

skellet mellem biologiske og socialvidenskabelige analyser, men fordi de to felter bringes i forbindelse som ligeværdige tilgange.¹¹

Nu er historiefagets primære samtalepartner i dette temanummer ikke så meget biologi som den kvantitativt orienterede epidemiologi. Noget af det nye og interessante, som *PandemiX* tilbyder det klassiske, kvalitativt orienterede historiefag, er raffineret matematisk modellering af fortidige epidemier og sygdomsforløb. Og her skal man lægge mærke til, at både Eilersens og Pedersens bidrag er skrevet ud fra et eksplicit ønske om at være til gavn for historiefaget. Hvis historikere skal have glæde af det tilbud, er det imidlertid vigtigt, at epidemiologiens kvantitative eksperter ved, hvilke spørgsmål historikere ønsker sig svar på. Ligesom det er vigtigt, at historikere orienterer sig efter de spørgsmål, som de kvantitative og matematiske metoder faktisk kan levere svar på. Der er tale om en forventningsafstemning mellem forskellige videnskabelige discipliner, som kræver en vedvarende dialog. Dette temanummer kan ses som et forsøg på at igangsætte den samtale.

Dette nummer af *Temp* er redigeret af Louise Nyholm Kallestrup, Niels Wium Olesen, Søren Kølholt Poder, Maarten van Wijhe, Jakob Bek-Thomsen, Lone Simonsen, Mads Linnet Perner, Mathias Mølbak Ingholt, Niels Brimnes, Per Klüver, Poul Duedahl og Rasmus Kristoffer Pedersen.

PUBLICERET MATERIALE

Amundsen, Bård: "Den Spanske Syge, svineinfluenza, SARS og MERS kan hjælpe os med at forstå Covid-19", [www.videnskab.dk](https://videnskab.dk/krop-sundhed/den-spanske-syge-svineinfluenza-sars-og-mers-kan-hjaelpe-os-med-at-forstaa-covid-19/), 17. marts 2020, <https://videnskab.dk/krop-sundhed/den-spanske-syge-svineinfluenza-sars-og-mers-kan-hjaelpe-os-med-at-forstaa-covid-19/> (14.03.24).

Arnold, David: "Touching the Body: Perspectives on the Indian Plague, 1896-1900". I Ranajit Guha (red.): *Subaltern Studies V*, New Delhi: Oxford University Press, 1988, 55-90.

Brimnes, Niels: "Når epidemier forandrer verden: kan vi lære noget af den tredje pest-pandemi?", [www.videnskab.dk](https://videnskab.dk/kultur-samfund/naar-epidemier-forandrer-verden-kan-vi-laere-noget-af-den-tredje-pest-pandemi/), 7. april 2020, <https://videnskab.dk/kultur-samfund/naar-epidemier-forandrer-verden-kan-vi-laere-noget-af-den-tredje-pest-pandemi/> (17.03.24).

Chandavarkar, Rajnarayan: "Plague panic and epidemic politics in India, 1896-1914". I Terence Ranger og Paul Slack (red.): *Epidemics and Ideas. Essays on the historical perception of pestilence*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 203-40.

Chandra, Siddhart, Julia Christensen og Shimon Likhtman: "Connectivity and seasonality: the 1918 influenza and Covid-19 pandemics in global perspective", *Journal of Global History*, 15 (3), 2020, 408-420.

Duedahl, Poul: *Historie*, Aarhus Universitetsforlag 2024.

11 Packard: *A history of Global Health*, 152; 169-177.

- Echenberg, Myron: "Pestis Redux: The Initial Years of the Third Bubonic Plague Pandemic, 1984-1901", *Journal of World History*, 13 (2), 2002, 429-449.
- Echenberg, Myron: *Plague Ports. The Global Impact of Bubonic Plague 1984-1901*, New York: New York University Press 2007.
- Green, Monica H. (red.): *Pandemic Disease in the Medieval World: Rethinking the Black Death*, Arc Humanities Press, 2015.
- Greenough, Paul: "Intimidation, Coercion and Resistance in the Final Stages of the South Asian Smallpox Eradication Campaign, 1973-75", *Social Science & Medicine*, 41 (5), 1995, 633-45.
- Packard, Randall M.: *A history of Global Health. Interventions into the lives of other peoples*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016.
- Peters, Rikke Alberg og Jakob Bek-Thomsen, *Anti: Vaccinemodstandens historie*, Gads Forlag, 2024.
- Rosenberg, Charles E.: "Framing Disease: Illness, Society and History". I Charles E. Rosenberg og Janet Golden (red.): *Framing Disease. Studies in Cultural History*, New Brunswick Rutgers University Press, 1997.
- Seeberg, Jens, Andreas Roepstorff og Lotte Meinert (red.): *Biosocial Worlds. Anthropology of health environments beyond determinism* London: UCL Press, 2020.
- Simonsen, Lone: "Den Spanske Syge er et pragteksempel på, hvordan pandemier ender", [www.videnskab.dk](https://videnskab.dk/krop-sundhed/den-spanske-syge-er-et-pragteksempel-paa-hvordan-pandemier-ender/), 14. marts 2022, <https://videnskab.dk/krop-sundhed/den-spanske-syge-er-et-pragteksempel-paa-hvordan-pandemier-ender/> (14.03.24).
- Snowden, Frank: *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present*, New Haven: Yale University Press, 2019.